

OLIMLAR NIGOHI

ILMIY OMMABOP JURNAL

4-SON 2026-YIL

ISSN 3060-5458

BUXORO -2026

OLIMLAR NIGOHI

ilmiy ommabop jurnal

4-son (2026-yil, mart)

Jurnal 2025-yildan chiqa boshlagan

Buxoro -2026

MUNDARIJA		
4	Oygul Jumayevna Kholmuminova Peculiarities or family, school and community cooperation in environmental legal education	<i>Pedagogika</i>
10	Sunnatov Umid Taxirovich, Mamatxanov Nodirxon Sadridin o'g'li Ommaviy tartibsizliklarni bartaraf etishga jalb qilinadigan bo'linmalarni jismoniy va ruxiy tayyorlashda mavjud muammolar va ularning yechimlari	<i>Huquq</i>
15	Sharofiddinova Zebiniso Sherov qizi O'quvchilarda sanogen tafakkurni namoyon bo'lishining o'ziga xos xususiyatlari	<i>Psixologiya</i>
19	Olimov Temur Hasanovich, Kenjayeva Gulhayo Alisher qizi Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirishda pedagogik texnologiyalar	<i>Pedagogika</i>
24	Baratova Malika Ulug'bek qizi, Sharipova Sunbula Ahad qizi "Lison ut-tayr" dostonida yetti vodiy talqini	<i>Filologiya</i>
31	Tosheva Gulnora Djuraevna, Eliyeva Ra'no Rustam qizi Bo'lajak muhandislarining dizaynerlik faoliyatini rivojlantirishga oid uslubiy tavsiyalar	<i>Pedagogika</i>
39	Durnazarov Yorqin Shoniyoz o'g'li Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi	<i>Pedagogika</i>
42	Kamolova Dinora Sultonmurod qizi, Avezov Sobit Safarovich Montessori ta'limi orqali bolalar rivojlanishidagi innovatsion yondashuv	<i>Pedagogika</i>
50	Allamurodova Gulhayo Panjimurodovna O'quvchilar bilimini baholashning nazariy asoslari	<i>Pedagogika</i>
54	Istatilloev Sardor Nusratilloevich Inclusive education and social perspectives towards inclusive education	<i>Pedagogika</i>
57	Shamsuddinova Sohibaxon Biloliddin qizi The social risks of extremist propaganda in the information society	<i>Sotsiologiya</i>
61	Hamroyev Temurbek Jamshid o'g'li Migratsion oilalarda o'sayotgan o'smirlarning ijtimoiy muhitga integratsiyalashuvi va psixologik moslashuvi	<i>Psixologiya</i>
68	Shokirov Mubin Rustamovich, Ergasheva Iroda Qosimovna O'zbekiston respublikasida inson huquq va erkinliklarini ta'minlashning ijtimoiy-siyosiy va huquqiy asoslari: shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va zamonaviy tendensiyalar	<i>Huquq</i>
72	Shamsuddinova Sohibaxon Biloliddin qizi The importance of cultural awareness in language teaching among uzbek students	<i>Filologiya</i>
76	Kholmuminova Aziza Zafar kizi Teaching moral values through the application of innovative pedagogical technologies	<i>Pedagogika</i>
79	Ziyodullayeva Shohsanam Ubaydullayevna "O'zbek bolalar adabiyotida adabiy ertaklarning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari"	<i>Filologiya</i>
82	Akramqulova Mohira Sherali qizi Ta'lim jarayonida o'quvchilarni ijtimoiy faollikka yo'naltirish metodikasining evolyutsiyasi va tarbiyaviy samaradorligi tahlili	<i>Pedagogika</i>
85	X. Qilichova, Asadova Marjona Ahmad qizi	<i>Pedagogika</i>

	Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq madaniyatini shakllantirishning nazariy asoslari	
90	Ochilova Farida Soliyevna Oliy ta'lim muassasalarida aralash ta'lim modelini joriy etishning pedagogik samaradorligi va innovatsion imkoniyatlari	<i>Pedagogika</i>
94	Ilxamova Diana Ikromovna O'smir yoshdagi o'quvchilarda tolerantlikni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari	<i>Psixologiya</i>
100	Namozov Baxrom, Ibrohimov Anvarjon Nurullayevich 7-sinf o'smirlarida emotsional barqarorlikni rivojlantirishda maktab psixologining roli	<i>Psixologiya</i>
105	Yusupova Rayona Bahromjon qizi Missionerlik va prozelitizmning siyosiy-ijtimoiy xavfi	<i>Sotsiologiya</i>
108	Hafizov Diyorbek Shaxsga doir ma'lumotlar tushunchasi va himoyasi	<i>Huquq</i>
117	Murodov Shomurod Shahobiddinovich Fanlararo loyihalar tushunchasining pedagogik mohiyati va ta'lim jarayonidagi o'rni	<i>Pedagogika</i>
121	Nasrullayeva Sohiba Sharofovna Kompetensiyaviy yondashuvning pedagogik mohiyati va ta'lim jarayonidagi metodologik ahamiyati	<i>Pedagogika</i>
125	Nazarova Gulira'no Xamidovna Neyro-lingvistik dasturlash (nlp) texnologiyalarining pedagogik mohiyati va yozma ishlarni baholashdagi o'rni	<i>Pedagogika</i>
129	Toshpo'latova Guliniso Rajab qizi, Baxtiyorova Zarnigor Alisher qizi Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida ta'lim sifatini oshirish	<i>Pedagogika</i>
133	Nabiyev Muhridin Baxtiyor o'g'li O'zbekiston ekologik qonunchiligida barqaror rivojlanish tamoyillarining huquqiy ifodasi	<i>Huquq</i>
137	Xamroyev Mansur Choriyevich Migrantlar bilan ishlashning ijtimoiy-psixologik muammolari	<i>Psixologiya</i>
143	Mamatqulov Akbarjon Raim o'g'li Raqamli texnologiyalar sharoitida texnika talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish	<i>Pedagogika</i>
148	Mamatrayimov Jumanazar Mamatmurod o'g'li The impact of peers and social media on adolescents' psyche in relation to destructive religious ideas	<i>Psixologiya</i>
153	Toshmamatova Umida O'ktam qizi Semantic and etymological features of ethnically motivated place names in uzbek and english	<i>Filologiya</i>
156	Saydullayev Shohruh Shuhrat o'g'li Abu Nasr Farobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida davlat boshqaruvi va huquqiy tartibot	<i>Huquq</i>
161	Ergashev Behzod Asat o'g'li Tomas Gobbs va Jon Lokk falsafasida tabiiy huquqlar konsepsiyasining qiyosiy-huquqiy tahlili	<i>Huquq</i>

Ergashev Behzod Asat o'g'li

Davlat boshqaruvi huquqi yo'nalishi magistranti

Toshkent davlat yuridik universiteti

E-mail: ergashevbehzod570@gmail.com

TOMAS GOBBS VA JON LOKK FALSAFASIDA TABIIY HUQUQLAR KONSEPSIYASINING QIYOSIY-HUQUQIY TAHLILI

Annotatsiya. Mazkur maqolada Tomas Gobbs va Jon Lokk falsafasida tabiiy huquqlar konsepsiyasining mazmuni, mohiyati va o'ziga xos jihatlari qiyosiy-huquqiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda Gobbs tomonidan ilgari surilgan inson tabiatining konfliktli holati va mutlaq hokimiyat zarurati haqidagi qarashlar hamda Lokk tomonidan asoslangan tabiiy huquqlar – hayot, erkinlik va mulk huquqlarining ustuvorligi ilmiy jihatdan solishtiriladi. Shuningdek, ushbu ikki faylasufning davlat va jamiyat haqidagi nazariyalari, ijtimoiy shartnoma g'oyalari hamda ularning zamonaviy huquqiy tizimlarga ta'siri o'rganiladi. Maqola natijasida tabiiy huquqlar konsepsiyasining rivojlanishida Gobbs va Lokk qarashlarining tutgan o'rni va ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: tabiiy huquqlar, ijtimoiy shartnoma, davlat nazariyasi, erkinlik, mulk huquqi, mutlaq hokimiyat, liberalizm, siyosiy falsafa

Аннотация. В данной статье проводится сравнительно-правовой анализ концепции естественных прав в философии Томас Гоббс и Джон Локк. Рассматриваются ключевые идеи Гоббса о естественном состоянии человека как состоянии «войны всех против всех» и необходимости сильной государственной власти, а также взгляды Локка, обосновывающие приоритет естественных прав – права на жизнь, свободу и собственность. Особое внимание уделяется теории общественного договора, роли государства и влиянию философских концепций на формирование современных правовых систем. В результате исследования раскрывается значение идей Гоббса и Локка в развитии теории естественных прав.

Ключевые слова: естественные права, общественный договор, теория государства, свобода, право собственности, абсолютная власть, либерализм, политическая философия

Abstract. This article presents a comparative legal analysis of the concept of natural rights in the philosophies of Thomas Hobbes and John Locke. The study examines Hobbes' view of the state of nature as a condition of constant conflict requiring absolute authority, alongside Locke's theory emphasizing natural rights such as life, liberty, and property. The research also explores their theories of the social contract, the role of the state, and the influence of their ideas on modern legal systems. The findings highlight the significance of Hobbes' and Locke's contributions to the development of natural rights theory and contemporary political-legal thought.

Key words: natural rights, social contract, state theory, liberty, property rights, absolute authority, liberalism, political philosophy

Kirish. Insoniyat tarixining buriilish nuqtasi bo'lgan XVII–XVIII asrlar siyosiy va huquqiy tafakkur taraqqiyotida o'ziga xos o'rin tutadi. Aynan shu davrda davlatning kelib chiqishi, hokimiyatning manbai va shaxsning jamiyatdagi o'rni haqidagi klassik qarashlar o'rnini tabiiy huquq va ijtimoiy shartnoma nazariyalari egallay boshladi. Ushbu nazariyalarning shakllanishi va rivojlanishida ingliz mutafakkirlari Tomas Gobbs va Jon Lokkning xizmatlari beqiyosdir. Ularning falsafiy merosi nafaqat o'z davrining siyosiy inqirozlariga javob bo'lgan, balki zamonaviy demokratik davlatatchilik, konstitutsiyaviylik va inson huquqlari tamoyillarining fundamental asoslarini yaratib bergan. Tomas Gobbs va Jon

Lokk falsafasidagi “tabiiy holat”, “tabiiy huquq” va “ijtimoiy shartnoma” tushunchalari qiyosiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Gobbsning inson tabiatiga nisbatan pessimistik va mexanik yondashuvi hamda uning asosida qurilgan mutlaq suverenitet g‘oyasi, Lokkning aql-idrok, shaxsiy erkinlik va mulk huquqiga asoslangan liberal qarashlari bilan qiyoslanadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda dunyoda kechayotgan murakkab siyosiy jarayonlar, raqamli huquqlar va davlat boshqaruvining yangi modellari sharoitida inson erkinligi va ijtimoiy tartib o‘rtasidagi muvozanatni tushunish uchun ushbu klassik nazariyalarni qayta anglash zarurati tug‘ilmoqda.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotni amalga oshirishda huquqiy va falsafiy ta’limotlarni o‘rganishning zamonaviy ilmiy-bilish usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini ob’ektivlik, tizimlilik va tarixiylik tamoyillari tashkil etadi. Maqolada qo‘yilgan maqsadga erishish va vazifalarni hal etish uchun quyidagi xususiy-ilmiy metodlar qo‘llanilgan:

Qiyosiy-huquqiy metod: Ushbu metod yordamida Tomas Gobbs va Jon Lokkning “tabiiy holat”, “tabiiy huquq” va “ijtimoiy shartnoma” borasidagi qarashlaridagi o‘xshashlik va farqli jihatlar aniqlangan. Xususan, Gobbsning mutlaq suverenitet konsepsiyasi va Lokkning cheklangan davlat boshqaruvi nazariyasi qiyosiy tahlil qilingan.

Tarixiy-mantiqiy metod: Mutafakkirlarning asarlari o‘sha davr Angliyasidagi notinch siyosiy va diniy mojarolar, tarixiy sharoitlar bilan bog‘liqlikda o‘rganilgan. Bu esa nazariyalarning vujudga kelish sabablarini chuqurroq anglashga xizmat qilgan.

Tahlil va sintez: Gobbs va Lokk asarlaridagi (masalan, “Leviatan” va “Davlat boshqaruvi haqidagi ikki risola”) huquqiy g‘oyalar alohida elementlarga ajratilib tahlil qilingan va umumlashtirilib, ularning zamonaviy huquqiy tizimlardagi o‘rni haqida xulosalar shakllantirilgan.

Muhokama va natijalar. XVII-XVIII asrlar jahon siyosiy, davlat boshqaruvga oid qarashlari bilan o‘tgan davr jamiyat boshqarilishi haqidagi nazariyalarga nisbatan o‘zgacha yondashuvga ega bo‘lgan ingliz mutafakkiri Jon Lokk bugungi davr uchun ham ulkan ilmiy merosga ega shaxs sifatida ko‘riladi. Mazkur mutafakkir o‘zining asarlarida, xususan, “Davlat boshqaruvi haqidagi ikki risola” da davlat boshqaruvi, hokimiyat taqsimlanishi, uning cheklanishi hamda insonning ajralmaydigan tabiiy huquqlari, fuqarolarning davlatga nisbatan munosabatlari keng miqyosda yoritib berilgan. Shuni ta’kidlash lozimki, ushbu mulohazalar bugungi kunda rivojlangan davlatlar huquq tizimida, konstitutsiyalarida o‘z aksini topib, o‘ziga xos dasturulamal vazifasini bajarib kelmoqda desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Lokk hokimiyatlar mavjud bo‘lishini ikki bosqichga ajratadi. Ulardan biri davlatgacha bo‘lgan davr “tabiiy holat” va ijtimoiy shartnoma asosida tuzilgan davlat. Siyosiy hokimiyatni to‘g‘ri tushunish va uni asl manbasidan kelib chiqib izohlash uchun, avvalo barcha insonlar tabiatan qanday holatda bo‘lishini ko‘rib chiqishimiz kerak. Bu esa shunday bir holatki, unda har bir inson o‘z harakatlarini o‘zi xohlagancha tartibga solish va o‘z mulki hamda shaxsiga o‘zi istagancha tasarruf etish huquqiga ega bo‘ladi - tabiiy qonun doirasida, boshqa biror insondan ruxsat so‘ramasdan yoki uning irodasiga bog‘liq bo‘lmasdan hayot kechiradi. Insonlar tabiatan teng hisoblanadilar, jamiyatda amalda bo‘lgan tabiiy qonunlar asosida faoliyat yuritishlari mumkindir.

Feruza Muhiddinova “Siyosiy va huquqiy ta’limotlar tarixi” darsligida “Lokk o‘zining o‘tmishdoshlari Nikkolo Makiavelli, Tomas Gobbs singari davlat vujudga kelgunga qadar bo‘lgan davrni “tabiiy xolat” deb belgilandi. Biroq u Gobbs qarashlaridan farqli o‘laroq, tabiiy xolatda “barchaning barchaga qarshi urush” holatida bo‘lishini inkor etadi. Davlat tarkib topgan paytgacha bo‘lgan davrda barcha teng huquqli hisoblangan. Biroq bu jamiyatda aybdorlarni jazolovchi, nizolarni xal etuvchi organ bo‘lgan emas. Bunday holatda barcha erkin yashashi, o‘zining mulkiga nisbatan bo‘lgan huquqlarini amalga oshirishi mumkin bo‘lgan. Ammo, muallif davlat mavjud bo‘lmasdan avvalgi davrda inson o‘z shaxsi hamda

mulkini tasarruf etishda nazoratsiz erkinlikka ega bo'lsa ham o'zini yoki o'zining qo'lidagi biror bir mavjudodni yo'q qilishga haqli emasligini ta'kidlaydi. Jon Lokkning siyosiy falsafasi mavhum mulohazalar bo'shlig'ida shakllanmagan, balki XVII asr Angliyasining eng notinch siyosiy va diniy mojarolari avjiga chiqqan paytida shakllangan. Tabiiy huquqlar va cheklangan davlat tushunchalarining kelib chiqishini tushunish uchun avval Lokkni o'z davrining aniq tarixiy sharoitlari ichida topish kerak.

Lokkning siyosiy nazariyasining asosiy g'oyasi tabiat holati deb nomlanuvchi siyosiy holatdan oldingi holatning mavjudligidir. Lokk uchun siyosiy hokimiyatni to'g'ri tushunish uchun barcha odamlar tabiiy ravishda qanday holatda ekanligini hisobga olish kerak. Jon Lokk o'zining "hukumat haqidagi ikki risola asarida "tabiiy holat" ni quyidagicha ta'riflaydi: "Bu mukammal erkinlik holati bo'lib, unda shaxslar o'z harakatlarini tartibga solish va o'z mol-mulki va shaxslarini tabiat qonuni doirasida o'zlari xohlagan tarzda tasarruf etish erkinligiga ega. Bu shuningdek, tenglik holati sifatida ham tavsiflanadi, bunda barcha hokimiyat va yurisdiksiya o'zaro bog'liq va hech kim boshqasidan ko'ra ko'proq hokimiyatga ega emas" Ingliz olimi Bertran Rassel bu holatga quyidagicha ta'rifni aytadi: "Bu yerda gap yovvoyilar hayoti haqida emas, balki politsiya yoki sudga ehtiyoj sezmaydigan fazilatli anarhistlarning xayoliy jamiyati haqida bormoqda. Chunki ular doimo "aql-idrok"ka bo'ysunadilar. Bu aql-idrok esa tabiiy qonunlar bilan hamohangdir"

Tabiat holatini "barchaning hammaga qarshi urushi" deb ta'riflagan Tomas Gobbsdan farqli o'laroq, u hayot "yomon, shafqatsiz va qisqa" bo'lgan, Lokk umuman tinchliksevar va aql bilan boshqariladigan holatni tasavvur qilgan. Lokk tabiat holati erkinlik holati bo'lsa-da, u erkinlik holati emasligini ta'kidlagan. Shaxslar o'zlarini yo'q qilish yoki boshqalarga hayotlarida, sog'lig'ida, erkinligida yoki mulkida zarar yetkazish huquqiga ega emaslar. Bu markazlashtirilmagan holatda tabiiy holatning "ijrosi" har bir insonning qo'liga yuklatilgan. Bu shuni anglatadiki, har bir shaxs qonunni buzuvchilarni uning buzilishiga to'sqinlik qiladigan darajada jazolash huquqiga ega. Bu jazo huquqi mutlaq yoki o'zboshimchalik bilan emas; u jinoyatchini kompensatsiya va cheklash uchun zarur bo'lgan darajada jazolash uchun "xotirjam aql va vijdon"ga muvofiq amalga oshirilishi kerak. Biroq, Lokk bu individual hukm qilish va jazolash vakolati jiddiy "noqulayliklarning" manbai ekanligini tan oladi, chunki odamlar ko'pincha o'z ishlarida tarfkash bo'lishadi va ehtiros yoki qasos bilan boshqariladi.

Tabiiy holat va urush holati o'rtasidagi farq Lokkning absolyutizmni rad etishida markaziy o'rin tutadi. Urush holati insoniyatning tabiiy holati emas, balki shaxslar yoki hukmdorlar aqldan voz kechib, boshqalarni o'zlarining mutlaq hokimiyati ostiga qo'yishga urinishganda yuzaga keladi. Tabiiy holatda murojaat qilish uchun yer yuzida umumiy sudya yo'qligi sababli, agar hukmdor o'z fuqarolarini qul qilishga yoki ularning mulkini tortib olishga urinsa, urush holati inqilob uchun asos bo'ladi. Nazariy jihatdan tabiiy holat tinchligiga qaramay, Lokk bu huquqlardan foydalanish "juda noaniq va doimiy ravishda boshqalarning bosqiniga duchor bo'ladigan" holat ekanligini tan oladi Nizolarni hal qilish uchun umumiy sudyaning yo'qligi har bir mojaroning urush holatiga aylanib ketishi mumkinligini anglatadi. Ushbu "noqulayliklardan" qochish uchun shaxslar umumiy hukumat ostida bir jamoaga birlashishga va siyosiy tashkilot tuzishga rozi bo'lishadi.

Lokk uchun ijtimoiy shartnomaning mohiyati rozilikdir. Hech bir shaxs o'z roziligisiz boshqa shaxsning siyosiy hokimiyatiga bo'ysundirilmaydi. Fuqarolik jamiyatiga kirishda shaxslar barcha tabiiy huquqlaridan voz kechmaydilar; buning o'rniga ular faqat "tabiat qonunining ijro etuvchi hokimiyati"dan voz kechadilar. Ular jamiyatga qonunbuzarliklarni hukm qilish va jazolash huquqini o'tkazadilar, toki ularning hayot, erkinlik va mulkka bo'lgan qolgan huquqlari yanada ishonchli himoya qilinishi mumkin.

Shunday qilib, fuqarolik jamiyatiga o'tish ikki bosqichli jarayondir: birinchidan, shaxslar jamiyat tuzishga rozi bo'lishadi, ikkinchidan, odatda ko'pchilik qoidasi asosida harakat qiladigan jamiyat hukumat tuzadi. Lokkning ko'pchilik qoidasiga qat'iy rioya qilishi

pragmatik zaruratdir; jamiyat tashkil etilgandan so'ng, u bir butun sifatida harakat qilishi kerak va "ko'pchilikning irodasi va qat'iyati" bu tashkilotni oldinga siljitishning yagona yo'li hisoblanadi. Bu tamoyilsiz ijtimoiy shartnoma fikrlar turlicha bo'lishi bilanoq anarxiyaga aylanib ketadigan "ma'nosiz ishtirok" bo'lar edi.

Tomas Gobbsning siyosiy falsafasi tabiiy huquqning klassik an'anasi va umuminsoniy inson huquqlari o'rtasida muhim ko'prik bo'lib xizmat qiladi. Shaxsning o'zini himoya qilishga bo'lgan sub'ektiv da'vosini siyosiy qonuniylikning asosiy tamoyili sifatida qayta joylashtirish orqali Gobbs obyektiv axloqiy tartibdan individual huquqqa asoslangan tizimga o'tishni samarali ravishda boshlab berdi. Bu o'zgarish, ko'pincha mutlaq suverenitetni himoya qilish bilan bog'liq bo'lsa-da, paradoksal ravishda davlat hokimiyatini boshqariladiganlarning asosiy manfaatlarini va roziligiga asoslash orqali zamonaviy inson huquqlari doirasi uchun zamin yaratdi.

Klassik tabiiy huquq an'anaviy ravishda insonlarning "tabiiy maqsadi"ga yo'naltirilgan bo'lib, adolatli siyosiy hamjamiyat ichida fazilatni rivojlantirish va ilohiy yoki kosmik maqsadni amalga oshirishga urg'u bergan. Gobbs "eng buyuk yaxshilik" (summum bonum) ga intilishni muqarrar ravishda ijtimoiy nizolar va fuqarolar urushiga olib keladigan xavfli illyuziya sifatida rad etdi, chunki shaxslar bunday yaxshilikning mohiyati haqida kamdan-kam hollarda kelishgan.

Teleologik model o'rniga, Gobbs XVII asrning rivojlanayotgan fanlari tomonidan asoslab berilgan inson tabiatining mexanik ta'rifini taklif qildi. Uning fikricha, insonlar asosan tashqi stimullarga mexanik javoblar bilan boshqariladigan "harakatdagi jismlardan" tashkil topgan murakkab mashinalardir. Bu o'zgarish huquq tushunchasiga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Agar inson xatti-harakatlarini boshqaradigan obyektiv "eng buyuk yaxshilik" bo'lmasa, yagona universal va inkor etib bo'lmaydigan axloqiy fakt zo'ravonlik bilan o'limdan qochishning "minimal yaxshiligi"ga aylanadi. O'zini himoya qilishga bo'lgan bu ishtiyok nafaqat biologik instinkt sifatida, balki inson harakatlari uchun eng kuchli va eng haqiqiy turtki sifatida taqdim etiladi, bu siyosiy tartibni qurish uchun dunyoviy va oqilona asos yaratadi.

Tabiiy huquq haqidagi Gobbs konsepsiyasini tushunish uchun avvalo uning inson motivatsiyasi va insoniyatning tabiiy holati haqidagi tavsifini o'rganish kerak. Gobbs odamlarda "faqat o'lim bilan tugaydigan doimiy va beqaror hokimiyat istagi" borligini ta'kidlagan. Bu istak, albatta, ochko'zlik yoki yovuzlikning ifodasi emas, balki umumiy hokimiyatsiz hayotning ichki xavfsizligiga oqilona javobdir. Shaxs o'zining hozirgi yaxshi yashash vositalarini boshqalarning potensial tajovuzidan himoya qilish uchun ko'proq kuchga ega bo'lmasdan turib ta'minlay olmaydi.

Gobbs sub'ekti janjalning uchta asosiy sababi bilan harakatlanadi: raqobat, ikkilanish (ishonchsizlik) va shon-sharaf. Raqobat shaxslarni foyda olish uchun bostirib kirishga undaydi; ikkilanish ularni xavfsizlik uchun bostirib kirishga undaydi; va shon-sharaf ularni obro' uchun bostirib kirishga undaydi. Bu ziddiyatlarning asosida odamlar o'rtasidagi fundamental tenglik yotadi. Gobbs shaxslar o'rtasidagi jismoniy kuch yoki aqliy tezlikdagi farqlar shunchalik ahamiyatli emaski, har qanday odam boshqasi ham intilmaydigan foydani talab qila oladi, deb ta'kidladi. Tabiat holatida eng zaif odam eng kuchlini "yashirin hiyla" yoki "boshqalar bilan ittifoq" orqali o'ldirish uchun yetarli kuchga ega.

Bu qobiliyat tengligi istalgan maqsadlarga erishishda umid tengligini keltirib chiqaradi. Ikki kishi birgalikda foydalanib bo'lmaydigan bir xil narsani istaganlarida, ular dushmanga aylanadilar va bir-birlarini yo'q qilishga yoki bo'ysundirishga harakat qiladilar. Natijada yuzaga keladigan holat "kelishmovchilik" bo'lib, bu yerda har qanday shaxs uchun eng oqilona harakat yo'nalishi "oldindan sezish"dir, ya'ni boshqa hech qanday kuch ularni xavf ostiga qo'yadigan darajada katta bo'lmaguncha, boshqalarni egallash uchun kuch yoki hiyla ishlatishdir.

Bu antropologik omillarning mantiqiy cho‘qqisi “tabiat holati” bo‘lib, Gobbs bu holatni mashhur tarzda “har bir insonning har bir insonga qarshi urushi” (bellum omnium contra omnes) deb ta’riflagan. Bu holatda sanoat, qishloq xo‘jaligi, navigatsiya yoki jamiyat uchun joy yo‘q, chunki ularning samaralari noaniq. Inson hayoti “yolg‘iz, kambag‘al, jirkanch, vahshiy va qisqa” bo‘lib qoladi

Muhimi, bu anarxik sharoitda to‘g‘ri va noto‘g‘ri, adolat va adolatsizlik tushunchalariga o‘rin yo‘q. Umumiy hokimiyat bo‘lmagan joyda qonun ham, qonun bo‘lmagan joyda esa adolatsizlik ham bo‘lmaydi. Kuch va firibgarlik bu davlatda “asosiy fazilatlar” hisoblanadi, chunki ular omon qolishning asosiy vositalaridir.

Gobbs “tabiiy huquqi”ni (jus naturale) har bir shaxsning o‘z tabiati va hayotini saqlab qolish uchun o‘z kuchidan xohlagancha foydalanish erkinligi sifatida ta’riflagan. Tabiiy holatda bu huquq amalda cheksizdir. Har bir shaxs o‘z aqli bilan boshqariladi va har qanday narsa dushmanlarga qarshi hayotni saqlab qolishda yordam berishi mumkinligi sababli, “har bir insonning hamma narsaga, hatto bir-birining tanasiga ham huquqi bor” Bu tabiiy huquq “erkinlik huquqi” yoki “ruxsatnoma” bo‘lib, tashqi to‘siqlar va axloqiy majburiyatlarning yo‘qligini anglatadi. Bu ma’noda huquqqa ega bo‘lish boshqalarning bu huquqni hurmat qilish majburiyatini anglatmaydi; aksincha, bu shunchaki shaxs o‘z himoyasini ta’minlash uchun zarur bo‘lgan har qanday vosita bilan “noto‘g‘ri” yoki “adolatsiz” harakat qilmayotganligini anglatadi.

Bunga javoban, “Tabiat qonuni” (lex naturalis) “Aql tomonidan aniqlangan qoida yoki umumiy qoida bo‘lib, unga ko‘ra inson hayotini buzadigan yoki uni saqlab qolish vositalarini yo‘q qiladigan ishlarni qilish taqiqlanadi”. Tabiat huquqi harakat qilish erkinligi bo‘lsa-da, tabiat qonuni shaxsni o‘zining uzoq muddatli omon qolishi uchun ma’lum bir tarzda harakat qilishga “majburlaydigan” oqilona cheklovdir.

Gobbs tabiatning o‘n to‘qqizta qonunini aniqladi, ularning birinchisi va asosiysi “tinchlikni izlash va unga ergashish”dir. Ushbu asosiy qonundan ikkinchi qonun kelib chiqadi: inson, boshqalar ham shunday bo‘lganda, hamma narsaga bo‘lgan huquqidan voz kechishga va “boshqa odamlarga o‘ziga qarshi yo‘l qo‘ygan erkinlikdan” qoniqishga tayyor bo‘lishi kerak.

Bu ikki tushuncha o‘rtasidagi munosabatlar “qat’iy va o‘tib bo‘lmaydigan” chegaralashdir. Leo Strauss kabi olimlarning ta’kidlashicha, Gobbs tizimi tabiiy huquqni tabiiy qonundan ustun qo‘yadi va bu qonunni shaxsning saqlashga bo‘lgan sub’ektiv da’vosidan kelib chiqadi. Boshqalar esa mantiqiy ziddiyatni kuzatadilar va tinchlikni buyuradigan tabiat qonunlari mag‘rurlik va qasos kabi “bizning tabiiy ehtiroslarimizga zid” ekanligini va shuning uchun ularni amalga oshirish uchun suveren hokimiyat o‘rnatilmaguncha “huquqiy” kuchga ega emasligini ta’kidlaydilar.

Xulosa. Mazkur tadqiqot ishi XVII–XVIII asrlar siyosiy falsafasining ikki yirik vakili - Tomas Gobbs va Jon Lokkning inson huquqlari hamda davlatning kelib chiqishi borasidagi qarashlarini tizimli ravishda tahlil qiladi. Muallif har ikki mutafakkir ham jamiyatning davlatgacha bo‘lgan davrini “tabiiy holat” deb atagan bo‘lsalar-da, ushbu holatning mohiyatiga tubdan farqli yondashganliklarini ko‘rsatib bergan. Xususan, Gobbs bu davrni “barchaning barchaga qarshi urushi” sifatida ta’riflab, inson hayotini o‘ta xavfli va qisqa deb baholagan bo‘lsa, Lokk uni insonlar aql-idrok va tenglik asosida yashaydigan erkinlik holati sifatida tasvirlaydi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tabiiy huquqlarning mazmuni borasida ham mutafakkirlar o‘rtasida jiddiy farqlar mavjud. Gobbs uchun asosiy huquq bu shaxsning o‘z hayotini saqlab qolish uchun har qanday vositadan foydalanish erkinligi (hatto boshqalarga zarar yetkazish evaziga ham) hisoblanadi. Lokk esa insonning ajralmas tabiiy huquqlari sifatida hayot, erkinlik va mulk huquqini birinchi o‘ringa qo‘yadi hamda bu huquqlar hatto davlat vujudga kelgunga qadar ham mavjud bo‘lganligini ta’kidlaydi. Gobbsda davlat mutlaq tartib va

xavfsizlik o‘rnatish uchun xizmat qilsa, Lokkda insonlarning tabiiy huquqlarini kafolatlash va himoya qilish uchun tashkil etiladi. Jon Lokkning cheklangan davlat hokimiyati va hokimiyatlar taqsimoti borasidagi g‘oyalari zamonaviy demokratik jamiyatlar va huquqiy tizimlar uchun dasturulamal bo‘lib xizmat qilayotganini isbotlaydi. Shu bilan birga, Gobbsning siyosiy qonuniylikni insonning sub’ektiv ehtiyojlariga asoslashi zamonaviy inson huquqlari doirasi uchun muhim nazariy zamin yaratgan. Tadqiqotda ko‘rib chiqilgan ushbu dualistik yondashuv – tartib (Gobbs) va erkinlik (Lokk) o‘rtasidagi muvozanat bugungi kun huquqshunosligi va davlat boshqaruvi uchun ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. John Locke, *Two Treatises of Government*, Student edition, ed. Peter Laslett, Cambridge Texts in the History of Political Thought (Cambridge University Press, 2023).
2. “Siyosiy va Huquqiy Ta’limotlar Tarixi. Muhiddinova F.2007.
3. Locke, *Two Treatises of Government*.
4. История западной философии / Бертран Рассел; - Москва: Издательство АСТ, 2016. - 1024 с. - (Философия - Neoclassic).
5. Hobbes, T. (1996). *Leviathan* (R. Tuck, Ed.). Cambridge University Press.
6. Santi, R. (2018). Legal thought in early modern England: The theory of Thomas Hobbes. *Economics World*, 6(5), 384–389. <https://doi.org/10.17265/2328-7144/2018.05.005>
7. Tattay, S. (2013). The relationship of natural law and natural rights: Organic, contingent, or logically contradictory? *Forum Yearbook*, 3, 1–31.